

УДК 81'25=111

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-28>

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ТА ЇЇ РІЗНОВИДИ В ПРАКТИЦІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

CONCRETIZATION AND ITS TYPES IN ARTISTIC TEXTS TRANSLATION FROM UKRAINIAN INTO ENGLISH

Панченко О.І.,*orcid.org/0000-0001-9172-4642**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара***Клименко Т.А.,***orcid.org/0000-0003-2761-7126**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті зосереджено увагу на сучасних дослідженнях проблеми перекладацьких трансформацій в україномовному лінгвістичному просторі. Наукове поле транслатології насичене низкою статей, де розглядаються особливості використання перекладацьких трансформацій взагалі і генералізації та конкретизації зокрема (В. Лобанова, О. Богайчук, А. Лисенко, О. Константінова, В. Кононенко, Н. Дячук та ін.). Короткий огляд наявних наукових розвідок стосовно конкретизації дає змогу стверджувати, що наявне чітке визначення цього поняття, яке окреслює його місце в палітрі трансформацій. Однак не запропоновано релевантної класифікації. Стаття має на меті визначити наявні типи конкретизації як поширеної перекладацької трансформації та причини їх використання у перекладі художнього тексту. Матеріалом дослідження є роман К.С. Льюїса «Хроніки Нарнії» та його переклад, здійснений В. Наріжною. Прийом конкретизації допомагає перекладачеві впливати на почуття читача, щоб авторська позиція була передана точно та адекватно. Аналіз використання конкретизації у перекладі художнього тексту дає змогу зробити головний висновок про те, що у перекладі розглянутого тексту чільне місце посідає використання конкретизації, а її різновиди є доволі різноманітними. Виділяємо конкретизацію на базі одного слова та на базі словосполучення. Однослівна конкретизація з погляду частиномовної належності поділяється на іменники, дієслова, прикметники, дієприкметники та займенники. Стосовно поширеності слів, які перекладаються за допомогою конкретизації, виділяємо типові одиниці та okazionalni. Важлива роль конкретизації в перекладі традиційно пояснюється тим, що слова англійської мови мають абстрактніший характер, ніж подібні українські одиниці. Перспективи дослідження полягають в аналізі співвідношення та взаємозалежності конкретизації та генералізації, з одного боку, та вилучення й додавання, з іншого.

Ключові слова: переклад, трансформація, художній текст, конкретизація, частиномовна приналежність.

The article deals with the modern studies of the problem of translation transformations in the Ukrainian-speaking linguistic space. The scientific field of translatology is rich in a number of articles considering the peculiarities of the translation transformations usage in general and concretization in particular (V. Lobanova, O. Bohaichuk, A. Lysenko, O. Konstantinova, V. Kononenko, N. Dyachuk, etc.). A brief review of the existing scientific research on concretization makes it possible to state that there is a clear definition of this notion and its place in the palette of transformations has been described, but no relevant classifications have been suggested yet. The article purpose is to determine the existing types of concretization as a common translational transformation and the reasons for their use in the translation of a literary text. The research material is the novel "The Chronicles of Narnia" by C. S. Lewis and its translation by V. Narizhna. Concretization usage helps the translator to influence the feelings of the reader so that the author's position is conveyed accurately and adequately. The analysis of the use of concretization in the translation of a literary text leads to the main conclusion that the use of concretization occupies a prominent place in the translation of the considered text and its varieties are quite diverse. We highlight specification on the basis of one

word and on the basis of a word combination. One-word specification from the point of view of part of the speech belonging is divided into nouns, verbs, adjectives, participles and pronouns. From the point of view of the prevalence of words that are translated with the help of concretization, we distinguish typical units and occasional ones. The important role of concretization in translation is traditionally explained by the fact that English words have a more abstract character than similar Ukrainian units. Research perspectives consist in the analysis of the relationship and interdependence of concretization and generalization, on the one hand, and subtraction and addition, on the other.

Key words: translation, transformation, artistic text, concretization, part of speech reference.

Актуальність проблеми. Стаття написана в рідше актуальних проблем, оскільки переклад неможливий без використання перекладацьких трансформацій, а обсяги перекладів, виконаних людиною, особливо в галузі художнього перекладу, постійно збільшуються. З'являються нові художні твори, стають до роботи нові покоління перекладачів, тож проблема перекладацьких трансформацій отримує нову фактичну базу і нові погляди на її розв'язання. У цій статті ми не будемо розглядати загальновідомі визначення та класифікації перекладацьких трансформацій, натомість зосередимо увагу на сучасних дослідженнях цієї проблеми в україномовному лінгвістичному просторі й визначимо деякі теоретичні положення, проілюстровані прикладами з класичних та новітніх художніх творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове поле транслатології насичене низкою статей, де розглядаються особливості використання перекладацьких трансформацій загалом та конкретизації зокрема. Це, наприклад, стаття В. Лобанової, мета якої – «визначити лінгвальне підґрунтя використання конкретизації та генералізації на матеріалі одного окремого твору», це «Мост троллів» Т. Пратчетта в оригіналі та перекладі [5, с. 81]. Авторка висновковує, що «більш поширеною серед них можна вважати конкретизацію, яка виникає під час перекладу десемантизованих лексичних одиниць, полісемантичних слів тощо. Найпоширенішими словами у цьому випадку є дієслова та іменники» [5, с. 84]. О. Богайчук ставить за мету «визначити сутність таких понять, як конкретизація, генералізація» та інших перекладацьких трансформацій [1, с. 143]. Перекладацькі трансформації в українсько-німецькому перекладі розглядають А. Лисенко, О. Константінова [4], в українсько-арабському – В. Кононенко [3]. Деяко інший підхід до розгляду явища, яке нас цікавить, демонструє Н. Дячук. Метою статті є здійснення порівняльного аналізу особливостей операціонального блоку реалізації творчого потенціалу перекладачів художніх текстів та майбутніх перекладачів [2, с. 200]. У фокусі уваги постійно є логічний аспект використання тих чи тих трансформацій. Більшість студентів використовує додавання та опущення при перекладі, трохи менше перекладачів вдається до конкретизації та генералізації, а найменша кількість з них належить до змішаної групи, яка до звичайного арсеналу перекладацьких трансформацій додає ще й антонімічний переклад [2, с. 210]. К. Прищенко наводить наявні класифікації перекладацьких трансформацій і зазначає: «Трансформації, що здійснюються на референціальному рівні – це конкретизація, генералізація, заміна реалій, метонімічні трансформації, реметафоризації, деметафоризації» [7, с. 69]. Короткий огляд наявних наукових розвідок стосовно конкретизації дає змогу стверджувати, що наявне чітке визначення цього поняття, місце якого описане в палітрі трансформацій. Однак не запропоновано релевантної класифікації.

Мета дослідження. Стаття має на меті визначити наявні типи конкретизації як поширеної перекладацької трансформації та причини їх використання в перекладі художнього тексту. Матеріалом дослідження є роман К.С. Льюїса «Хроніки Нарнії» [8] та його переклад, здійснений В. Наріжною [6].

Виклад основного матеріалу дослідження. За нашими підрахунками, конкретизація, тобто використання слова з вужчим значенням порівняно з тим, що надано в оригіналі, посідає близько 14% вжитих у перекладі трансформацій. Масив прикладів можна класифікувати за такими критеріями, як частиномовна приналежність та синтаксична структура вихідної одиниці (одне слово чи словосполучення).

За першим критерієм слова, що конкретизуються під час перекладу, можуть бути іменниками, дієсловами, прикметниками, дієприкметниками, прислівниками або займенниками.

Розглянемо кілька прикладів, де у перекладі конкретизується іменник.

*If only we knew where the **chap** was imprisoned! – said Peter – Якби ж ми тільки знали, куди запроторили того **бідаку!** – засмутився Пітер.* Зазвичай іменник «chap» можна перекласти як «хлопець», «приятель», «чувак», а саме слово вважають сленговим. У цьому разі перекладач наголошує на тому, що справи у фавна кепські. Також у цьому прикладі спостерігається конкретизація дієслова «said» з метою продемонструвати ставлення Пітера до ситуації.

*That's a very, very bad **business** – Це дуже, дуже погана **історія**.* Перекладач використала прийом конкретизації під час перекладу іменника «business», переклавши його як «історія», з тієї причини, що словосполучення «це поганий бізнес» не є коректним контекстуально, тобто мета адекватності перекладу не буде досягнута у цьому разі. Люсі попросила містера Бобра розповісти, що сталося з містером Тамнусом, тому цей еквівалент є влучним.

*...except Mrs Beaver, who started picking up **sacks** and laying them on the table – ...і тільки місіс Бобріха взялася пакувати **торбинки з харчами** та складати їх на столі.* Відбулася конкретизація іменника «sack», що позначає *звичайний мішок*. Щоб показати гостинність та турботливість Бобріхи, «sack» перетворилося на *торбинку з харчами*.

*Poor little **things** – they don't realize he's dead – Бідні маленькі **створіння** – вони не помітили, що він мертвий.* Слово «thing» в різних контекстах під час перекладу щоразу конкретизується. У цьому реченні можна побачити еквівалент – *створіння*, оскільки йшлося про мишей.

*After a **meal**, which was taken in the open air on the hill-top... – Після обіду просто неба прямо на галявині....* Іменник «meal» найчастіше означає «їжа», «трапеза», «харчування». У вищеведеному фрагменті це слово конкретизується як «обід», щоб читач ліпше розумів в який час доби письменник зобразив події у творі.

*Lay your **hands** on my mane... – Покладіть свої **долоньки** мені на гриву... «Hand» загалом позначає *руку*, зокрема частину руки від кінчиків пальців до зап'ястя. Щоб осягнути відчай і смуток Аслана, В. Наріжна конкретизувала це слово як «долоньки», бо Лев дуже хотів перед смертю відчути тепло й турботу дівчат.*

*The **enemies** also saw the difference – **Покидьки** також **відчули** різницю.* «Enemy» має переклад «ворог», «неприятель». Задля емоційного забарвлення та для того, щоб показати потворність створінь, що знущались над Асланом, перекладач вдалася до значення *покидьки*. Поза тим, дієслово «see» має багато значень: «бачити», «споглядати», «уявляти собі» тощо. Згідно з контекстом стилістично неправильно було б застосувати дослівний переклад – *бачити різницю*, тому перекладач ужила дієслово *відчути*.

*Did you think that by all this you would save the human **traitor**? – Ти думав, що усе це врятує життя людському **вилупкові?** «Traitor» можна перекласти як «зрадник», тобто слово має більш загальне значення. Щоб показати ненависть Білої Відьми до людей, В. Наріжна використала український еквівалент «вилупок», бо він надає тексту емоційності та палкості.*

*...and the **children** felt as if they had left their insides behind them – ... **дівчата** відчули, що у шлунках замлоїло.* У цьому реченні загальне поняття «children» – *діти* – було конкретизоване, бо перекладач визначила й наголосила на тому, що серед дітей були тільки *дівчата*.

Конкретизація англійського дієслова з широким значенням може бути проілюстрована попереднім прикладом, а також низкою інших. *Mr Tumnus! – bawled Lucy in his ear, **shaking** him. – Містере Тамнусе, – загорлала Люсі йому в самісіньке вухо, **торсаючи щосили**.* Задля емоційного забарвлення перекладач використала більш вузьке значення дієслова «shake» – «торсати». *And how, **pray**, did you come to enter my dominions? – І як ти, **чорт забирай**, спромігся **проникнути** в мої володіння? У першій частині речення вираз «how, pray» можна перекласти «і як, скажіть на милість». Тобто воно зазвичай має відтінок ввічливості. Проте в цьому уривку перекладач використала більш грубий еквівалент фрази, щоб читач ще з першої зустрічі з Білою*

Королевою відчув її недоброзичливість та злобу. «To enter» має більш загальне значення та означає «входити», «вступати», «вводити». Під час перекладу було вжито дієслово «проникнути» з метою продемонструвати ворожнече та недовірливе ставлення Королеви до Едмунда.

Значна кількість англійських прикметників має широке значення, отже, вимагає застосування конкретизації в англійському варіанті. Наведемо кілька прикладів. *I'm all right, – said Edmund, but this was not true. He was feeling very sick. – Я в порядку, – відказав Едмунд, хоча це було неправдою. Його жахливо нудило*». Слово «sick» має багато значень – «хворий», «недужий», «слабий». Під час перекладу цього речення перекладач виражає фізичний стан Едмунда в конкретнішій формі, уточнює його.

Well, it's very kind of you, – said Lucy. – Що ж, це так люб'язно з вашого боку, – погодилася Люсі». Конкретизація як спосіб перекладу була використана через вживання слів з дуже широким значенням. «Kind» найчастіше вживають як прикметник з дефініцією «добрий», «сердечний», «хорошого сорту», в цьому ж реченні «kind» є прислівником і наголошує на вдячності героїні. Дієслово «said» можна було перекласти як «сказала» або «промовила», проте перекладач вдалась до еквіваленту «погодилася» для уточнення того, що Люсі схвалила пропозицію Фавна відвідати його домівку.

У наступному прикладі конкретизовано одиницю, яку позначає або дієслівна форма прикметника, або прикметник: *He felt tired. – Він почувався смертельно змореним*. Слово «tired» зазвичай має загальне значення *втомлений*. Вживання прийому конкретизації можна пояснити прагненням перекладача наголосити на тому, що Пітер доклав чимало зусиль для подолання чарівної істоти.

Природно, що займенник, який взагалі не має власного денотата, а спрямовує читача до відповідного іменника, також потребує конкретизації при перекладі, наприклад: *I expect the pockets of these coats are full of it. – Мабуть, кишені пальт напхані цією гидотою*. У цьому реченні конкретизували займенник «it», щоб надати йому емоційного забарвлення та для того, щоб читач мав змогу краще зрозуміти контекст твору.

Цікаві варіанти конкретизації вдалося знайти під час перекладу словосполучень, яким теж притаманне широке значення. *They were sent to the house of an old Professor who lived in the heart of the country. – Їх доручили старенькому Професорові, котрий мешкав у глибинці*. Тут ми бачимо конкретизацію словосполучення «in the heart of the country», що дослівно означає «в самому серці села (місцевості)». У цьому випадку вживання прийому конкретизації пояснюється прагненням якомога точніше відтворити подробиці, описані автором.

Hadn't we all better go to bed? – said Lucy. – А може, нам усім уже варто лягати? – озвалася Люсі. Дієслово «to go» є багатозначним, оскільки воно може перекладатись як «йти», «ходити», «подорожувати», «функціонувати» тощо. Тут так само констатуємо конкретизацію як перекладацький прийом, оскільки вираз «go to bed» був перекладений як «лягати». Також відбулася конкретизація під час перекладу дієслова «said». Дослівний переклад дієслова «сказала» також міг бути використаний, але з точки зору перекладача заміна на еквівалент «озвалася» допомагає зробити переклад більш точним, влучним щодо контексту, бо до цього Люсі мовчала та лише слухала балачки своїх братів.

Lucy ran out of the empty room into the passage and found the other three. – Люсі вибігла з порожньої кімнати в коридор і побачила своїх братів і сестру. Вираз «the other three» був перекладений як «братів і сестру» задля уточнення того, кого саме побачила маленька героїня після того, як вона вилізла із шафи.

Якщо в попередніх прикладах перекладу словосполучень останні були типовими стандартними поєднаннями, то в низці прикладів спостерігаємо незвичні сполучення, створені автором. *Lucy and the little Faun were holding each other by both hands and dancing round and round for joy. – Люсі та маленький фавн витанцюювали радісної джиги, міцно схопившись за руки*. У цьому фрагменті був конкретизований вид швидкого народного танцю – джига, який виник

у 16-му столітті в Англії, оскільки дослівний переклад виразу «dancing round and round for joy» був би неадекватним. В українському перекладі В. Наріжна намагалася відтворити англійські реалії та наблизити текст до культури англійської країни.

Варто зазначити, що роман «Хроніки Нарнії» має переважно лаконічний виклад, а українськомовним текстам властива емоційність і експресивність. Саме прийом конкретизації допомагає перекладачеві впливати на почуття читача, щоб авторська позиція була передана точно та адекватно.

Висновки. Аналіз використання конкретизації в перекладі художнього тексту дає змогу зробити головний висновок про те, що в перекладі розглянутого тексту чільне місце посідає використання конкретизації, а її різновиди є доволі різноманітними. Виділяємо конкретизацію на базі одного слова та на базі словосполучення. Однослівна конкретизація з погляду частини мовної належності поділяється на іменники, дієслова, прикметники, дієприкметники та займенники. Стосовно поширеності слів, які перекладаються за допомогою конкретизації, виділяємо типові одиниці та оказіональні. Важлива роль конкретизації в перекладі традиційно пояснюється тим, що слова англійської мови мають абстрактніший характер, ніж подібні українські одиниці. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі співвідношення та взаємозалежності конкретизації та генералізації, з одного боку, та вилучення й додавання, з іншого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богайчук О. Лексичні трансформації в перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. № 49. Том 2. С. 143–146. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-2.32>.
2. Дячук Н. Порівняльний аналіз складових операціонального блоку реалізації творчого потенціалу перекладачів художніх текстів та майбутніх перекладачів. *Психолінгвістика* : збірник наукових праць Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2013. № 14. С. 198–211.
3. Кононенко В. Лексичні трансформації в перекладі суспільно-політичних текстів арабської мови. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 11. С. 144–148.
4. Лисенко А.О., Константинова О.О. Лексичні трансформації у перекладі суспільнополітичних текстів з української мови німецькою. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Том 1. 2017. С. 48–53.
5. Лобанова В.В. Конкретизація та генералізація в палітрі перекладацьких трансформацій. *Англїстика та американїстика*. 2020. Випуск 17. С. 80–85. DOI: 10.15421/3820014.
6. Льюїс К.С. Хроніки Нарнії. Лев, Біла Відьма та шафа / пер. В. Наріжної. Донецьк : Проспект, 2006. 208 с.
7. Пріщенко К.В. Роль перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту. *Науковий огляд*. № 8 (71). 2020. С. 64–75.
8. Lewis C.S. The Chronicles of Narnia. URL: https://martzian.files.wordpress.com/2010/12/chronicles_of_narnia (дата звернення: 17.03.2022).